گـــــران لـ هـنراوـیـکـــی عـبـدولـوـهاب بـیـاتی دا … رـزا شوان

سـرـلـژیا یا (وـنـهی ئـدـبی) لـقـکی گرنگـ لـ لـقـکانی ئـدـبی بـراورد. کـ لـ هـــزر و ئاراسـتـکانی کـسـک، گـلـک، یـا نـتـوـیـکـوـ بـرجـستـ دـبـت. وـنـهی کـمـگایـک یا وـاتـک یا گـلـک نمـایش دـکـات.. لـکـیـنـوـکـانی سـرـلـــژی ئـوـمـان بـ دـدـخـات کـ تـا چ رادـیـک نـتـوـکـان یـکـتری قـبـوـ دـکـن، نـتـوـیـک چـن لـ نـتـوـیـکی تـری بـجگـ لـ خـی دـوـانـت.. سـرـلـژیا لـ جیاوازیـکانی نـوان "مـن" و "ئـوی تـر" و "ئـیرـ" و"ئـوی" وـ سـری هـداوـ. وشـی "سـرـلـژیا" وشـیـکی تـازـیـ، تا ئـوـ رادـیـی کـ ئـم وشـیـ لـ فـرهـنگی زـربـی زمانـکاندا تـمـارنـکـراوـ.

بـ کورتی سـرـلـژیا بریتیـ لـ لـکـیـنـوـ لـ "ئـوی تـر" ی بـگانـ لـ دـقی ئـدـبیدا. قسـکردن لـ "ئـوی تـر" بریتیـ لـ قسـکردن لـ هـموو ئـوـ شـتانـی کـ لـ دـرـوـی ناوـوـی خودی تاک " مـن" یا خـودی کـ" ئـمـ" دان.. ئـوـ نـووسـر و هـونـرمـندـی کـ قسـ دـربارـی "ئـوی تـر" دـکـن، باس لـ کـسایـتیـکان، یـا لـ کـمـگـک، یـا لـ نـتـوـیـک دـکـن کـ لـ چـوارچـوـی وـاتـکـیاندا نین.

رـخنـگـر و تـوـژـنـری سـرـلـژی، پـویسـتیـیان بـ شـارـزایی لـ زانـیاری مـرـقـایـتی و مـژـووـیی و کـمـگـایـتی و دـرـوونـناسی و پـرـگـرامـکانی رـخـنـی تـازـ و بـ گـلـ پـویستی تر هـیـ.. بـ ئـوـی بـتوانن بـابـتیانـ تـوـژـینـوـ و رـخنـ و هـسـنگاندن لـم بـواردا ئـنجـام بـدـن.
لـ ئـمـدا بـابـتی"من" و "ئـوی تـر" لـ نـووسینـ هـزرـیـکان و لـ رـخنـ ئـدـبـیـکان و لـ هـموو زانـیاریـ مـرـیـکاندا، بـایـخـکی بـای پـدراوـ، وا دادـنـرـت کـ دـرـخستنی "مـن" لـ میانـی "ئـوی تـر"ی ئامـادـی بـردـوامدا نـبـت دـرـناکـوـت.
وا خـرـیکـ کـشوهـواـیکی لـک نـزیکـبـوونـوـ و پـکـوـ ژیـانی ئـاشتیـیانـ لـ جـیهاندا سـرهـلـبدات، بـیـ پـیـونـدیـیکی پـتـوـ لـ نـوان زانـیاری وـنـهـیی دـربـارـی جیهانگـیری هـیـ.. چـونکـ

پشاندنی ئاوی تر، ماوەی دابینی نەوان نەتاوەکان کەمتر دەکاتەوە، ئەم ماوە کورتکردنەوەیش جیاوازیکە لە جیوازییەکانی ئەمەی جیهان.
سەرلەژیا یا زانیاری وێنەیی، رەخشکارە بە خشترکردنی یەکترناسین و پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤدا، ئەم یەکتر ناسینەش، گەوهەری هاوبەشی مرۆڤایەتی دەدەخات، ئاو کاتەش روو لە جیهانی برایەتی دەکەین کە "من" و "تو" کەدەکاتەوە. گەر خوازیاری بدیهەنانی ئاو گەوهەرە بین، ئاوا تەنیا لە رێی بە کرداری تەکەبووندەوە دەتەدی. ئا لەرەوە گرنگی لەکەینەوەی "ئەدەبی بەراورد" مان بە دەردەکەوێت، کە بابەتیانە پەیوەندییەکان لەگەڵ " ئاوی تر" یا " ئاوانی تر" دا هەدەسەنگێنێت.
دەخەکانی خوێندنەوەی "من" و "ئاوی تر"
چەند دەخەک و چەمک و خوێندنەوەی وێنەی "ئاوی تر" هەن گرنگترینیان ئەم دەخانەن:

١ـ شەواندنی نەرێنی: لەم دەخەدا هەستی خود "من" زاڵە بەسەر ئاوی تر. خود خەی لە "ئاوی تر" بە زیاتر دەزانێت و بە سووکی و کەمتر لە ئاوی تر دەڕوانێت. زەر جار ناحەزی و دوژمنایەتی دەبنە فیتەدەری ئەم دەخە.
٢ـ شەواندنی ئەرێنی: لەم دەخەدا خود"من" هەستی خەبەکەمترزانین زاڵ بە سەریەدا، وا دەڕوانێت و دەزانێت، کە رەشنبیری بگانە باڵاترە لە رەشنبیری رەسەنی نیشتمانی.
٣ـ لەبووردن: لەم دەخەدا روانینی هاوسەنگ بە خود و ئاوی تر، بەسەر خودا زاڵە، بە رووحەکی بابەتیانە و بە روانینەکی هەشیارانە و پشتبەستن بە زانیاری وێنەی ئاوی تر دەکەشێت، لەبوورن زاڵە بە سەریەدا.

وێنەی گەلانیش دوو جەرە:

١ـ وێنەی گەلەک لە ئەدەبی خەیدا: ئەم جەرە لە چوارچێوەی ئەدەب و هونەر و زمانی ئاو گەلە تەناپێێت.. وەکو وێنەی فەرەنسا لە ئەدەبکەیاندا، وێنەی ئافرەتی ئێمانی لە نووسینی نووسەرەکی ئێمانیدا، وێنەی پشمەرگە لای نووسەرانی کوردستانی.. ئەم جەرە ئەدەبەش کە وێنەی "من" لە خودی "من" دا پکدەهێنێت.. بە مەبەستی هەشیارکردنەوەی گەل کە وێنەی خەی ببینێت.. خەوش و کەموکوڵی و هەڵکانیش دەستنیشان دەکات و هەوڵی راستکردنەویان دەدەن.

٢ـ وێنەی گەلێک لە ئەدەبی گەلەکی تردا: وەکو وێنەی سویسرا لە ئەدەبی ئەڵمانیدا، وێنەی کوردستان لە ئەدەبی عەرەبیدا، وێنەی رووسیا لە ئەدەبی کوردی و عەرەبیدا،
ئەم وێنەیش دەگەڕێتەوە بۆ کارتێکردنی ئەو نووسەر و شاعیرە یا ئەو هونەرمەندە، کە ئەو گەلەی بۆ دێدا چووە و ستایشی دەکات، بۆ هەنراوە و ڕەمان یا بۆ تابلۆیەکی هونەری گوزارشت لە کارتێکردنی خۆی دەکات.. بۆ نموونە وێنەی کوردستان لە هەنراوەی محەمەد مەهدی جەواهیری و عەبدولوەهاب بایاتی و مەحموود دەروێشدا، وێنەی فەلەستین لە هەنراوەی لەتیف هەڵمەتدا.

لە وتاریکیشدا بۆ ناونیشانی "وێنە مایاکۆفسکی لە هەنراوەی عەبدولوەهاب بایاتی و شیرکۆ بێکەس.. کە لێکۆڵینەوەیەکی سەرلەنوێیە لە ئەدەبی بەراوردا" لە نووسینی خەلیل پێرویتی و هادی نازری و کاوە خزری یە، کە لە ژمارە دووی ساڵی دووەمی گۆڤاری "رووناکیە ڕۆشنبیرکان"ی سەر بە زانکۆی ئازادی ئیسلامی لە کەرەج لە ئێران بڵاوکراوەتەوە. ئەم وتارە لێکۆڵینەوەی سەرلەنوێیە لە بواری ئەدەبی بەراوردا بە دوو هەنراوە، دەربارەی نووسەری رووسی"مایاکۆفسکی" یەکێکیان هەنراوەی عەبدولوەهاب بایاتییە، ئەوتریان هەنراوەیەکی شێرکۆ بێکەس. وتارەکە ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێت کە ئەم دوو شاعیرە بە ناوبانگە وێنەی "ئاوی تر"ی رووسییان کەشاوە کە بە لەبووردن ناودەبرێن. ئەم دوو وێنەیش باشترین وێنەن دەربارەی "ئاوی تر" عەبدولوەهاب بایاتی عێراقی (١٩٢٦ـ ١٩٩٩) کە (رابەری هەنراوەی ئازاد)ە، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی قوتابخانەی هەنراوەی نوێی عەرەبی. کەمێک شاعیرێکی بەناوبانگی سەدەی بیستەم. لە دیوانێکیدا گەلێ لە هەنراوەکانی تایبەتن بە وێنەی "ئاوی تر" لە ژمارەیەکی زۆری هەنراوەکانیدا وێنەی نووسەران و هونەرمەندانی تر نمایش دەکات. لە نێو ئەم هەنراوانەشیدا، لە سێ هەنراویدا، ستایش نووسەران و هونەرمەندانی کورد دەکات. لەژێر ناوی" بە عەبدوڵڵا گۆران"ی شاعیر، بە"یەشار کەمال"ی ڕۆمانووس، بە" یەماز گۆنای" ی سینەمکار. کە سێ کوردی کوردستانی ناسراو و بە ناوبانگن.

وێنەی عەبدوڵڵا گۆران لە هەنراوەیەکی عەبدولوەهاب بایاتیدا:
عەبدولوەهاب بایاتی لە هەنراوەیەکیدا، بۆ ناونیشانی (بۆ عەبدوڵڵا گۆران) ئەم هەنراوەیە شاعیری عێراقی بایاتی، بەگەیەکی ئاشکرایە بۆ دەستزی بۆ بەرانبەرە کوردەکەی..

دکرێت هەنراوەکەی بکەینە دوو کەڵەوە. بەیاتی لە کەڵەی یەکەمی هەنراوەکەیدا دەڵێ:

الثلج في جبال كردستان
يذوب
والربيع في الوديان
والكلمات ملح خبز الحب والاغان
يمد فيها ألف جسر عبر ليل الموت والفقدان
يزهر في حروفها بستان
يذيب في لهيبها المسوخ فجر الكادح الفنان
يولد شعب يولد الانسان

" البياتي: ١٩٩٥"

گەر لەم کەڵەڕستانە نایابەوە وردبینەوە، دەتوانین سێ دیمەنی جیاواز دەستنیشان بکەین:

لە دیمەنی یەکەمدا، بەیاتی شاعیر هەنراوەکەی بە ناوی سروشتی کوردستانەوە دەستپێدەکات، جوانیکەی لە دیمەنی بەفری سەر چیاکانی کوردستان بەدیدەکات.

چیا سەرکەشەکان، بەهاری ڕەنگین، وا دەردەکەوێت کە بەیاتی سەرسامە بە جوانی سروشتی کوردستان، بە تایبەتیش جوانییەکەی لە وەرزی بەهاردا، کە هەشتا بەفر بەسەر چیاکانی کوردستانەوە دەمێنێت.

لە دیمەنی دووەمی ئەم هەنراوەیدا، بەیاتی لەم سروشتە ئەفسوونییە نایابەوە، بە سروشتی وشکانی عەبدوڵا گەران دەچێت، وا باسی دەکات کە "وشکانی خوێی نانی خۆشویستی و گەرانین" سروشت بە تەنیا بە ئەم ژیانە بەس نییە، دەبێت کەسێک هەبێت کە زمانی سروشت تێگەێ بە زمانی وشە بکات. ئەو وشانەی کە لە سروشتی جوانی کوردستان دەچن کە پیتەکانی گوێی باخچەکان دەپشووکەنن، هەروەکو چۆن لە دەڤەرە کوردییەکاندا گوڵان دەپشووکەن. وشکان ڕەنگدانەوەی ئازار و خەمکان و مردن و ونبوونن.. ئەم کوردستانە شکداریە، پۆیستی بە وشگەلێکی وەکو ئاگر، وشەی ئاگرینیش پۆیستی بە شاعیریکە کە لە ڕگەزی ئاگربێت، تا بەری ئەنجامەکەی لەدایکبوونی گوڵ و مرۆڤ بێت.

ئاوها گەران لەدایکبوو، ئەم شاعیرە مەزنەی کوردمان لە دیدی عەبدولوهاب بەیاتیدا، بە وشکانی کوردی زیندووکردەوە. بەیاتی لە سیمای گەراندا جوانی کوردستان بەدیدەکات،

بەیەکەوە هەناسەکانی گەرمان بە گوێ دەشوێنن. بەیاتی، گەرمان بە رابەری نوخوازی و بە لە دایکبوونی ئەدەبی نوێی کوردی دەزانێت. پێی وایە گەر گەرمان نەبوایە ئەدەبی کوردی لە رووتی ئەدەبی نوێ دوادەکەوت. ئەم بەواییەی بەیاتی بە گەرمان، ئەوەمان بە دەردەخات کە تا چ رادەیەک بەیاتی شاعیر، دەسەزی و راستگۆیی خۆی بە گەرمان بە هەناسەکانی دەردەبڕێت.

لە کۆپلەی دووەمی هەناسەکەی بە عەبدوڵا گەرمان، بەیاتی دەڵێ:

فليصعدي القمة يا عروسة الشعر ويا قوافي الاحزان
ولتعبري البحار والازمان
لتدركي الفجر الذي يطلع في جبال كردستان
هناك عري صدرك للشمس والعقبان
شاعرنا گەرمان
من اجل أن يولد شعب يولد الانسان
"البياتي: ١٩٩٥"

دەتوانین ئەم کۆپلەیەش بکەین بە دوو دێمەن:
لە دێمەنی یەکەمدا، بەیاتی بانگ لە گەورەن دەکات و بە "بووکی هەناسەو و سەرواکانی خەمەکان ناوی دەبات.. ئەوەمان بە دەردەکەوێت کە بەیاتی هەگری هەناسەکانی گەرمان بووە، نازناوی "بووکی هەناسەو"ی لێناوە. داواش لە گەرمان دەکات کە شەوگار شەقبکات و بەسەر کەشە و بەرهەستەکاندا، بەسەر دەریاکان و رۆژگاردا بپەڕێتەوە و تا هەست بە هەڕهاتنی بەیان لەسەر چیاکانی کوردستان بکات. لێرەدا بەیاتی ئاماژە بە بە رابەری و بە رەگی گەرمان دەکات لە لەدایکبوونی هەناسەوی نوێی کوردی، مەبەستی بەیاتی لە هەڕهاتنی بەیان لەسەر چیاکانی کوردستان سەرهەڵدانی قۆناغێکی نوێی ئەدەبی کوردییە لە کوردستان. بەیاتی گەشبینە بە داهاتووی ئەدەبی کوردی، گەزنگی تازەگەری و قۆناغێکی نوێی ئەدەبی کوردی بەدیکرد.. جا چۆن گەشبین نەبێت، کە ئەمەی کورد خاوەنی گەرانی بووکی شیعر و سەروای خەمەکانمان بین.. ئەمەی کورد خاوەنی شیرکە بکەس و عەبدوڵا پێشەو و لەتیف هەمەت و بەختیار عەلی و… بین.

کە بەیاتی دەڵێ:" لەوێدا سنگی بە خەر و داهەکان ـ رووتکرد" ئەوە دەگەنێت کە بەیاتی دان بەوەدا دەنێت، کە گەران گەیشتە ئەم لوتکەیە و هەست بە هەڕهاتنی کازیوە دەکات، مەبەستیشی کازیوەی ئەدەبی نوێی کوردییە. گەران لەسەر لوتکەی چیادا

وەستاوە و سنگی رووەو خەر و داێکان رووتکردووە. وەستانی گەران لەسەر چیا و گۆشبینی بە هێهاتنی کازیوە، تموحی گەران نیشاندەدا، کە مژدەی لەدایکبوونی
مرۆڤی کوردی تازە و گەلی کوردی تازە رابگەیەنێت.

میکانیزمی دروستبوونی وێنەی گەران لە لای بەیاتی ئەمانەن:
کوردستان، چیاکان، کازیوە، خۆشەویستی، گەل، داێکان، گەران.
زیادرەیش ناکەین، گەر بڵێین عەبدولوەهاب بەیاتی، ئەو بەهرە و خەسڵەت جوانانەی کە لە گەراندا هەبوون کاریتکردوون و لە هەنراوکانیدا رەنگیان داوەتەوە. گەران لە ساڵی (١٩٦٢) دا کەچی دوایی کرد، ئەو هەنراوەی بەیاتیش " بە عەبدوڵا گەران" لە دوای سی و سێ ساڵ لە دوای مردنیدا بەسەریدا هێیداوە.
بگومان لە هەنراوکانی عەبدوڵا گەرانیشدا، وێنەی " ئەوی تر" زۆرن.
لە دەرفەتێکی تردا، ئەو دوو هەنراوەیەی تری عەبدولوەهاب بەیاتی، کە دەربارەی رەماننوسی کوردمان "یەشار کەمال" نووسیوەتی، لەژێر ناوی" بە یەشار کەمال" ئەو هەنراوەیەش کە بەسەر هونەرمەندی سینەماکاری کوردمان" یەماز گۆنای" دا هێیداوە، لە نووسینێکی ترمدا، دەیانخەمە بەرچاوی خوێنەرانی خۆشەویست.

_____

(*) بە نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لەم نووسینانە وەرگرتووە:
١ـ اخر الفنان الكردي في شعر عبدالوهاب البياتي ـ المؤلفون: محمد هادي مرادي، کاوە خضري.
٢ـ صورة مایاکوفسکی في شعر عبدالوهاب البياتي و شيركو بيكەس ـ تاليف: خليل بروينى، محمد هادي نظري، کاوە خضري.
٣ـ مفهوم الادب المقارن ـ دكتور: ابراهيم عوض
٤ـ الادب المقارن ـ تاليف: دكتور. محمد غنيمي هلال ـ مصر: ٢٠٠٣

رەزا شوان
نەرویج: 5ی/سێپتەمبەر/ ٢٠١٨